بنیاتەکانی چیرۆکی گیانداران لە ئەدەبی فۆلکلۆریی کوردیدا

کەریم مستەفا شارەزا

پێشەکی: کۆمەڵگای کوردەواری خاوەنی کەلەپوورێکی نەتەوایەتیی یەکجار بەپیت و دەوڵەمەندە، گەنجینەیەکی گرانبەهای لە ئەدەبی فۆلکلۆریی کوردیدا پێکەوەناوە، چیرۆکی فەولکلۆریی بە هەموو جۆرەکانییەوە، جێگەییکی دیاری لە ناو ئەو گەنجینەدا هەیەو، شیاوی ئەوەیە بە وردی لێیبکۆڵرێتەوەو نرخی رەوای خۆی پێبدرێ.

مەیدانی چیرۆکی فۆلکلۆری گەلێک فراوانە، چونکە هەموو ئەو چیرۆکە میللیانە دەگرێتەخۆ، کە پەیوەندیی راستەوخۆیان بە هێزی سروشت یان فەرماندەو قارەمانەوە هەبێ، یان داستان یاخود ئەفسانەو چیرۆکی گیانداران بن، یان چیرۆکی لوغزو مەتەڵ بگرنەخۆ. لێکۆڵینەوەش لەم هەموو جۆرو لق و پۆپەی ئەو چیرۆکانەش پێویستی بە شیکردنەوەو لێکۆڵینەوەیەکی وردو قووڵی میثۆلۆژیو کۆمەڵایەتی ئەو میللەتەوە هەیە[1]، تاکو بزانین چۆن سەریان هەڵداوە، بە چ بیرو باوەڕێکی کۆن ئاودراون و چۆن لە ناو کۆمەڵی ئێمەدا بەم شێوەو قاڵبەی ئێستایان رەنگیان داوەتەوە؟

بەر لە هەموو شتێک دەبێ ئەو راستییە بزانین کە ئەدەبی فۆلکلۆریی بە گشتیو چیرۆکی فۆلکلۆری بەتایبەتی، لە بارەی ناوەڕۆك و روخسارەوە زادەی پاشماوەی رۆشنبیریی کۆنی ئەو میللەتەیە، لە سەردەمە زووەکانی ژیانی خێڵەکیو دەرەبەگایەتیو بگرە پێشتریش خولقاوە، چونکە هیچ لایەنێکی ژیان و چالاکییەکی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی نابینی کە شارەزاییو زانیاریی قۆناغەکانی پێشووی ژیاریی مرۆڤایەتی نەنوێنن[٢]. کەواتە چیرۆکی فۆلکلۆری لەئەدەبی فۆلکلۆریی نەتەوەوە هەڵێنجراوەوخاوەنی رەگێکی قووڵەو، بە ناخی مێژووی میللەت و رۆشنبیریی کۆن دا دەچێتە خوارەوە، ئەمرۆ وەك بەری تاقیکردنەوەی کۆنی رۆڵەکانی میللەت و بیرو باوەڕو بۆچوونی کۆنیان بۆمان ماوەتەوە، بۆیە لە رەوەت ناکەون و تا کۆن دەبن هەر نوێدەبنەوەو هەر پشتە بۆ نەوەی نوێی خۆی دەگێڕێتەوە، تام و چێژی خۆشی لێوەردەگرن. بۆیە ئێمە لەگەڵ ئەو رایەداین کە دەڵێ: [فۆلکلۆر دەنگدانەوەی رابوردووە، بەڵام لە هەمان کاتیش دا، دەنگی توندو بەهێزی ئەمڕۆکەشە[٣]].

کەواتە : هەر نەتەوەیەك کەلەپوورێکی تایبەتیی خۆی هەیەو، رەگی بە رابووروویدا چۆتە خوارەوە، قەدو لق و پۆپ و گەڵاکانیشی لە ئاسمانی ساف ئەمڕۆکەیدا بە جوانی دەشەکێتەوە، بۆیە گوتراوە: [ئەو کۆمەڵەی قوربانی بە ناسنامەو کەلەپووری جیاکەرەوەی خۆی بدات، بێگومان دەبێتە چەند کەسێکی نیگەران و پەشۆکاوو لەکاتی تەنگانەدا دەبێت بە پووشی ووشك و خۆیان لەبەردەم بادا راناگرن وەهەست بە هیچ قەوارەیەکی لە خۆیان گەورەتر ناکەن کە بەسەر بەرژەوەندییی تایبەتیی خۆیان بکەوێتەوە[٤]]. چونکە کەلەپوور زادەی تێکرای کۆمەڵگای رابوردووە، بۆیە ئەمڕۆ گێرانەوەی ئەو چیرۆکە فۆلکلۆرییانە، وەکو یەك لە دێهات و لەشاردا لە رووەت دان و خەڵکێکی زۆر بەتایبەتی منداڵان بە ئارەزووێکی زۆرەوە گوێی بۆ رووداوەکان و پاڵەوان و کەسەکانی شل دەکەن و دەکەونە ناو جیهان و ئاوەهەوای خۆشی ئەو چیرۆکانەوە.

چیرۆکی فۆلکلۆریو جۆرەکانی :-

لەبارەی چیرۆکی فۆلکلۆریو جۆرەکانییەوە، گەلێك بیرو رای جیاواز هەنەو هەر فۆلکلۆرستە بەپێی بۆچوونی خۆیو رێبازی زانیارییەوە، لێیەوە دواوەو دابەشی کردووە. هەیە دەڵێ: [زاراوەی - فۆلکلۆری - لە ئەدەبی جیهانیدا زاراوەیەکی نوێیە، چونکە هەر چیرۆکێکی گێرانەوەی تێدابیو رەگی بچێتەوە بۆ رابوردووی ژیانی میللەت ئەوا بەچیرۆکی میللی دادەنرێت و[٥]، بەم پێیەش گەلێ جۆرە چیرۆك و حیکایەتی کۆن دەگرێتەوە.

چیرۆکی فۆلکلۆری دوو تایبەتمەندیی سەرەکی هەیە، یەکەم: کۆنەو زادەی سەردەمێکی دیاریکراو یاخو هەڵوێستێکی زانراو نییە. دووەمیش: لە کەسێکەوە بە سەربەستی دەگوێزرێتەوە بۆ کەسێکی ترو، کەس ناتوانێ بڵێ دارشتن و رەسەنییەکەی لەمەڕ منەو، بە زۆری گێرانەوەکەیشی هەر زارەکی دەبێ[٦].

چیرۆکی فۆلکلۆری ناونیشانێکی گەورەیەو، گەلێك لق و پۆپی لێدەبێتەوەو، گەلێك زاراوەیان بۆ دانراوە، وەکو ئەمانەی خوارەوە:-

١. چیرۆکی ئەفسانەیی ٢. داستانی میللی ٣. چیرۆکی جنۆکان ٤. چیرۆکی گیانداران ٥. چیرۆکی کۆمەڵایەتی ٦. چیرۆکی گاڵتەو گەپ ٧: چیرۆکی سەیروسەمەرە[٧].

دەبێ پێش هەموو شتێکیش ئەو راستییە بزانین کە لێکۆڵەرەوە ناتوانێ لە چیرۆکی فۆلکلۆری بکۆڵێتەوە تاکو نەزانێ ئەفسانە (الاسطورةو الخرافة) چییە؟ چونکە ئەفسانە ئەمڕۆ بووەتە بابەتێکی بەپیت لە بابەتەکانی لێکۆڵینەوەی زانستی ئینسان و، زانستێکی سەربەخۆی هەیە کە (میثۆلۆژی) یاخود زانستی ئەفسانەی پێدەڵێن و، ئەم بابەتەی ئەفسانەش سەرچاوەو بنەرەتێکە کە چیرۆکی فۆلکلۆری لێدەبێتەوە[٨]. کەواتە هەرچەندە چیرۆکی ئەفسانەیی بەشێکە لە چیرۆکی فۆلکلۆری، بەڵام لە هەمان کات دا، بابەتی ئەفسانەیی خۆی رەگەزێکی سەرەکییە لە زۆربەی جۆرەکانی چیرۆکی فۆلکلۆریدا، لە کوردیش دا ووشەی [ئەفسانە] هەر بۆ [الاسطورة] بەکارنایەت، بەڵکو بۆ چیرۆکی [دێو و درنج] و [چیرۆکی جنۆکان] و [چیرۆکی گیانداران]یش بەکاردێت، بەتایبەتی لەو کاتەی کە کەسەکانی ئەو چیرۆکانە وەکو ئادەمیزاد هەڵس و

کەوت دەکەن و دەدوێن.

ئێمە ئەم سەرەتایەمان بۆیە هێنایەوە، تاکو ببێتە ڕێخۆشکەرێك بۆ چوونە ناو جیهانی چیرۆکی فۆلکلۆریی گیانداران. کە ئەو جۆرە چیرۆکانە دەگرێتەوە کە گیانداران ڕۆڵی سەرەکی تێدا دەبینن، تاکو بە ڕێ‌ی لە بن و بنچینەی بنیات و ناوەرۆکی بکۆڵینەوە، بۆ ئەوەی بزانین بنیات و هەیکەلی دروست بوونیان لە چەند وێنەو نموونەدا خۆیان دەنوێنن و ناوەرۆکیان چ چەمك و مەبەستێك دەدەن بەدەستەوە؟

چیرۆکی فۆلکلۆریی گیانداران :ـ

وەك لەمەوبەر گوتمان : چیرۆکی گیانداران ئەو جۆرە چیرۆکە فۆلکلۆرییانەن کە گیانداران کەسی سەرەکی لە بنیاتیاندا دەبینن و، ئەم جۆرە بەکۆنترین چەشنەکانی چیرۆکی فۆلکلۆریی هەر نەتەوەیەك دادەنرێن، لە شێوە سادەکەیدا، بە هەوڵدانێك دادەنرێت بۆ شیکردنەوەی خاسیەت و خووی گیانداری هەمە جۆرو، وەکو سەرچاوەیەکی بەپیت دادەنرێ بۆ بابەتی چیرۆکی کۆنی بەرایی[9].

چیرۆکی گیانداران ڕەگی دەچێتەوە بۆ ئەو سەردەمەی کە مرۆڤ جارێ هەر لە ئەشکەوت دا بووەو ژیانێکی دڕندەیی ژیاوە، بەرەنگاری گیانداری دڕندە بووەو لەگەڵیدا جەنگبازیی کردووەو گیانداری بێ‌هێزیشی ڕاوکردووەو گۆشتەکەی خواردوە. بۆیە ئەو چیرۆکانەی لەو سەردەمەوە ماونەتەوە خووو خاسیەتی ئەو گیاندارانەی دەرخستووەو بە جوانی لەناو چیرۆکەکانیدا ڕوون کردۆتەوەو، کۆمەڵگای پێشکەوتووی ئەمڕۆ ئەو توانایەی نی‌یە، وەکو ئەو سەردەمە زووە ئەم جۆرە چیرۆکانەی گیانداران داببڕێژێ، چونکە ئێستا بە پێ‌ی زانستی گیانداران (زوولۆژی) لە هەموو نهێنی‌و خاسی‌یەتێکیان گەیشتووە. بەڵام جاران ئەو نهێنی‌یانەی نەزانیوە، بۆیە ویستوویەتی بە چیرۆك لێیانەوە بدوێ‌و شییان بکاتەوەو خووو خاسی‌یەتەکەیان بزانێ.

لەچیرۆکی گیانداران دا دوو ڕووی سەرەکی هەست پێ‌دەکرێن، ڕووی یەکەمی: ئەوەیە کە هەموو ڕووداوێك کە لە ژیانی گیان لەبەرانی تردا دەبینرێ کراوە بە ڕواڵەت و ڕاستی‌یەکەی بە زمانی کەسێکەوە دەگێڕێتەوە وەك بڵێ‌ی زمانی ئەو گیان لەبەرانە دەزانێت، ئەمە ڕوویێك و ڕووەکەی تری ئەوەیە کە ئەم جانەوەرو ئاژەڵ و باڵندانە، تەنیا نیشانەبن و لەو دیو پەردەوە بە ناوی ئەمانەوە ژیانی ڕاستەقینەی کۆمەڵ و ئادەمیزاد بخرێتەڕوو[10]، ئەم جۆرە چیرۆکانە لە ئادەبیاتی زۆربەی گەلان دا بەدی‌دەکرێت و هەمیشە بەسەر زارانەوەن و دەگێڕدرێنەوە. چونکە ئادەمیزاد ئارەزوویێکی غەریزی بۆ زانینی هەموو خاسیەتێکی گیانداران هەیەو تاکو ئێستاش ئەم مەیل و ئارەزووە لەلای منداڵان هەرماون و دەیانەوێ هەموو شتێك لە بارەی گیاندارانەوە بزانن و[11]، تەنانەت دەیانەوێ بزانن ڕەنگی یا چاوی یان ددانی یاخود کلکی ئەو گیاندارانە بۆ ئەو جۆرەن و، منداڵان وا دەزانن کە گیاندارانیش وەکو ئەوان: زمانی ئاخاوتنیان هەیە، بۆیە شتێکی دەگمەن نیە کە چیرۆك بێژی کورد سەرگوزەشتەی یەکێك دەگێڕێتەوە بڵێت: زمانی هەموو گیان لەبەرێکی دەزانی، کەواتە: ئەو کاتە ئادەمیزاد وای زانیوە کە گیان لەبەری تریش زمانی تایبەتی خۆی هەیە[12].

کەواتە : لە کاتی گێڕانەوەی چیرۆکی گیانداران خەڵکەکە بەتایبەتی منداڵان وا تێ‌دەگەن گیاندارانیش وەکو ئادەمیزاد زمانی ئاخاوتنی خۆیان هەیەو لە نێوان خۆیان دا دەدوێن و لەگەڵ ئادەمیزادیش دا قسەدەکەن و لە یەکتری دەگەن!!

بنیاتی چیرۆکی گیانداران :ـ

زانایانی فۆلکلۆر ئەمڕۆ کە چیرۆکی گیانداران لە ڕووی بنیاتەوە، بەپێ‌ی جۆرو چۆنیەتی دەورگێڕانی کەسەکانی یان بەپێ‌ی ژمارەی کەسەکانی‌و بەشداری‌کردنیان لە دروست کردنی هەیکەلی ئەم چەشنە چیرۆکە فۆلکلۆرییانە دەکەن بەم بەشانەی خوارەوە:ـ

١. چیرۆکی گیانداران بەپێ‌ی دەوربینینی کەسەکانی:

فۆلکلۆرستەکان ئەم بەشە دەکەن بە سێ جۆری سەرەکی کە ئەمانەی خوارەوەن:

أ ـ ئەو چیرۆکانەی کە گیانداران تێ‌یان دا ئادوێن تەنها جووڵانەوەو کاری هەندێك لەگیاندارنیان تێ‌دا دەردەبڕێ، کەبەرانبەر بە گیاندارانی دیکە یاخود لەگەڵ ئادەمیزاددا دەیکەن، وەك چیرۆکی ئەو لەقلەقەی کە مێ‌یەکەی خۆی کوشتووە لەسەر ئەو کەتنەی کەدەستی لەگەڵ نێرەیەکی دیکەدا تێکەڵ کردووە.

ب ـ چیرۆکی ئەو گیاندارانەی کە لە نێوان خۆیان دا لەگەڵ یەکتری‌دا دەدوێن و، وەکو ئادەمیزاد هەڵس و کەوت دەکەن و ئامۆژگاری یەکتری دەکەن وەکو چیرۆکەکانی (تیتیلەو بیبیلە) و (گورگ و مام ڕێوی) و (تۆبەی چەقەڵ) ڕێوی‌و لەقلەق).... هتد

جـ ـ چیرۆکی ئەو گیاندارانەی کە تێکەڵاوی ئادەمیزاد دەبن و لەگەڵیدا دەدوێن و یارمەتی دەدەن و ڕابەری دەکەن[13]، وەکو چیرۆکی [شێردا لۆ داپیردا]، [مریشکە قوندە] و [شەرعی مار بە دار].

ئەم جۆرەی سێ‌یەم گرنگترین جۆری چیرۆکی گیاندارانە، چونکە لە بنیاتی چیرۆکەکان دا گیاندار لەگەڵ ئادەمیزاددا هەڵس و کەوت دەکات و یارمەتی زۆرلێکراوان و ئازاری زۆرداران دەدات. ئەم جۆرە چیرۆکانەش ڕەگیان دەچێتەوە سەر ئەفسانەی ئەو جۆرە باوەڕانەی ئادەمیزادی کۆن، کە وایان دەزانی گیانی مردووان پاش جیابوونەوەی لە لاشە دەبێت بە گیاندارو باڵدار[14] و، دێنەوە سەر دنیاو دەکەونەوە ناو کۆمەڵی ئادەمیزادو یارمەتی هەژارو بێ‌نەوایان دەدەن و تۆڵە لە پیاو خراپان دەسێننەوە.

گیانداری وەکو گورگ و ڕێوی‌و چەقەڵ و باڵداری وەکو کوندەپەپوو قەل و چۆلەکە دەوری خراپ دەبینن و گیاندارو باڵداری وەکو شێر مامز، کۆتر، پەرەسێلکەش بەزۆری دەوری چاکە دەبینن لە

چیرۆکی گیانداران داو، رەگی ئەم بیرو باوەڕانەش دەچێتەوە سەر ئەفسانەی کۆنی هیندیو هەندێ باوەڕی ئایینی.

ئێمە لە جۆری سێیەمی چیرۆکی گیانداران دا چاومان بەو چەشنە چیرۆکانەش دەکەوێ کە لەپاڵ ئادەمیزادو گیاندارانەوەش، شتی دیکەی وەکو ڕووەك و شتی بێگیان بە گەڵ دەکەوێو، بە ڕای من ئەم جۆرە بە هێزترین چیرۆکی ئەفسانەیی گیاندارانە، چونکە هەموو رەگەزێکی سەر ئەم جیهانە بەشداریی لە پێکەوەنانی دەکەن، واتە: [ئادەمیزاد، گیاندار، ڕووەك، بێگیان]و، هیچ شتێکی سەر ئەم زەمینە بە بێکەڵکیو بەبێ جووڵەو ئاخاوتن نامێنێتەوەو، بەم کارەش هێزو ووزەیەکیو گەورە بە بەر چیرۆکەکەدا دەکەن و، لە جیهانی منداڵان دا نرخێکی یەکجار گرنگی هەیەو، گەڕانەوەیەکە بۆ جیهانێکی یەکجار کۆنی ئادەمیزاد، ئەو جیهانەی کە هەموو گیاندارو بێگیانێکی هێزێکی ئەفسانەییو خوداوەندێکی لە دواوە بووەو، ئەمرۆ ەش ئەم جۆرە چیرۆکانە گەلێك سوودبەخشن بۆ هۆش و ئەندێشەی منداڵان بەهۆی کرداری سەرسوڕمێنی گیانداران و ڕووەك و شتە بێگیانەکانی ناو چیرۆکەکەوەو، ئەمرۆ لە فیلمی کارتۆنی منداڵان لە تەلەفزیۆن دا جێگایێکی دیاری داگیرکردووەو سوودێکی زۆری پەروەردەو فێرکردنی هەیە.

بنیاتی چیرۆکی گیانداران لە ڕووی دروست بوونییەوە:

ئێمە تاکو ئێستاکە هەر لە ناوەرۆك و مانای گشتیو چۆنێتیی پێکەوەنانی ڕووداوو دەوری کەسەکانی چیرۆکی گیاندارانەوە دواوین و، کەم وابووە لێکۆڵەرەوەی کورد بەلای دروست بوونی بنیاتی هەیکەلی چیرۆکەکەوە چووبێ. بۆیە لێرەدا دەمانەوێ کەمێك بە وردی بە دوای ئەم لایەنەی چیرۆکەکا بکەوین و جۆرەکانی بنیات نانی شیبکەینەوە، تاکو بە چاکی بزانین چەند جۆری هەیەو، هەر جۆرەشی چۆن هەیکەلەکەی دادەمەزرێو چ سوودێکی بۆ فێرکردنی منداڵان هەیە؟

بەر لەوەی لە بنیاتی دارشتنی چیرۆکی گیاندارانەوە بدوێین، دەمانەوێ ئەوە دوو بارە بکەینەوە کە ئادەمیزاد بەشدارییەکی سەرەکی یان نا سەرەکی لە چیرۆکەکان دا دەکات و، ئەو بەشدارییەیشی بە سێ جۆر دەبێت:ـ

١. یان ئەوەتا ئادەمیزاد تەنیا لەگەڵ گیانداران دا بەشداریی لە بنیاتی چیرۆکەکە دەکات و سوود یان زیان یاخود ئامۆژگارییان لێوەردەگرێ.

٢. یان ئەوەتا لەگەڵ گیاندارو ڕووەك بەشداریی لە چیرۆکەکەدا دەکات و ڕووەکیش وەکو گیانداران و ئادەمیزاد دێتە گفتوگۆو جووڵەو ئامۆژگاریی‌کردنی ئادەمیزاد.

٣. یاخود ئەوەتا لەگەڵ گیاندارو ڕووەك و شتی بێگیان بەشداریی لە بنیات و ڕووداوەکانی چیرۆکەکەدا دەکات و شتی بێگیانی وەکو ئاوو ڕووبارو ڕۆژو مانگ و ئەستێرەو باو باران و بەردو شاخ... هتد دێنە ڕیزی مرۆڤ و ئاژاڵ و زیندەوەرو باڵدارو ڕووەك بۆ دەوربینین و گفتوگۆکردن و جووڵەو هاتوچووکردن.

جاری وەهاش دەبێ، ئادەمیزاد بەشداری لەبنیاتی چیرۆکەکەدا ناکات و تەنیا پەندو ئامۆژگاریی لێوەردەگرێ وەکو چیرۆکی ئەنجامی تەمەعکاریی‌ی ناودار بە (دوو پشیلەی جووت و ڕێك)و، هەر لە پەراوێزی چیرۆکی گیاندارانەوەش دەتوانین دەست بۆ ئەو چیرۆکانەش درێژبکەین کە تەنیا ڕووەك لەگەڵ یەکتریدا دەدوێن یاخود ڕووەك و شتی بێگیان بەشداریی تێدادەکەن وەکو چیرۆکە کورتیلەکەی [بەفرو هەڵەکۆك] لە ئەدەبی فۆلکلۆری کوردیمان دا[15]

ئەمانە جۆرەکانی چیرۆکی فۆلکلۆری‌ی گیانداران بوون لە بارەی جۆری ئەو کەسانەی بەشدارییان لە بنیات نانی‌دا دەکەن، بەڵام ئەگەر لە بارەی ژمارەو چۆنێتی بە شداریی‌کردنی کەسەکانی لە نەخشەی بنیاتی چیرۆکەکەوە، ئەوا دەتوانین بەم جۆرەی خوارەوە چیرۆکەکان پۆلین بکەین:

١. بەشداریی‌کردنی تەنیا دوو گیاندار لە بنیاتی چیرۆکەکەدا:

بەم جۆرە چیرۆکانە دەڵێین [چیرۆکی دووانە] چونکە دوو کەس (دوو گیاندار) بەشداریی تێدادەکەن، جا ئەو دووانە هاوتای یەکتری بن وەکو چیرۆکی [بزنۆکەو مەڕۆکە]و (کولەو مێروولە)و (ڕێوی گەرمیان و ڕێوی کوێستان[16]) یاخود هاوتای یەکتری نەبن و یەکێکیان بەهێزو ئەوەکەی تریان بێهێز بێت، وەکو چیرۆکی (شێرو مشك) یان (گورگ و مەڕ) لە هەردوو باران دا نەخشەی بنیاتی چیرۆکەکان بەم جۆرە دەکێشرێ:ـ

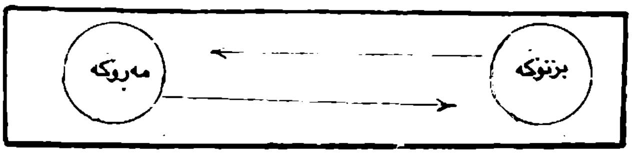

(١) نەخشەی بنیاتی چیرۆکی (مەڕۆکە و بزنۆکە)

٢. چیرۆکی کۆمەڵەی بازنەیی:

ئەم جۆرەش ئەو چیرۆکانە دەگرێتەوە کە پتر لە دوو گیاندار بەشداریی تێدا دەکەن و بەیەکەوە لە بنیاتی چیرۆکەکەدا پەیدادەبن و دەوردەبینن، وەکو چیرۆکی [هەرەوەزیو ئەنجامی تەماع کاری[17]] کە، کەلەشێرو گوێدرێژو قازو مراوی‌یەك دەبنە هاوڕێو سەر بەیەکەوە دەنێن و هەر ڕۆژە یەکێکیان لە کاتی گەسك لێدانی ماڵەکەیان پوولێك دەدۆزێتەوەو ئەو چوارپوولە دەدەن بە گەنم و دەیچێنن و هەموویان بەنۆرە باسی‌دەکەن، بەڵام کە گەنمەکە باش دەڕوێ کەرەکە تەماع دەیگرێو هەر ڕۆژە هەندێك لە گەنمەکە دەخوات و کە ئەوانی تر پێ دەزانن دەڵێن با لەو زێیە بپەڕینەوە، کێ خنکا دیارە ئەو خواردوویەتی، کاتێك کە دەگەنە ناوەندی زێیەکە کەرە تەماعکارەکە دەخنکێو هەر

ئەمەشە ئەنجامی تەماعکارییو نانەمینی ئەمەش نەخشەی چیروکەکەیە.

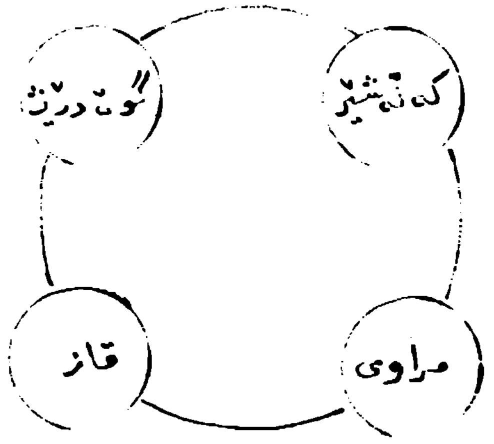

[(٢) نەخشەی چیروکی هەرەوەزییو ئەنجامی تەماعکاریی]

۳. چیروکی کومەڵەی تەریبی :

بەو جۆرە چیروکانە دەگوترێ کە پتر لە دوو گیاندار بەشداریی تێدادەکەن و بنیاتەکەی پێکەوە دەنێن و بە یەکەوە دێنە ناو چیروکەکەوە، بەڵام کەسەکانی دوو جۆرن، جۆری بە دەستەڵات وجۆری بێدەستەلات و بێ زیان و، وەکو دوو هێڵی تەریبی بەرانبەر بە یەك دەوەستن، وەکو چیروکی [شێرو پڵنگ و ڕێوی] کە سێگیانداری بێ دەسەڵاتی وەکو [گاکێوییو مامزو کەروێشك] ڕاودەکەن و شێر داوا لە گورگ دەکات ئەو سێ نێچیرەیان بە..ەوە‌ا بەش بکات گورگیش دەڵێ شاهم خۆشبێ تۆ گەورەییو گاکێوییەکەش گەورەیەو با بۆ تۆ بێتو مامزەکەش ناوەنجییەو منیش ناوەنجینم با بۆ من بێت و، کەروێشکەکەش بچووکەو مام ڕێویش بچووکە با بۆ ئەو بێت. شێرەکە بەمە قایل نابێت و چنگێکی لەتەپڵ سەری دەدات ولەو گورزە بێهۆشی دەخات وئینجا ڕوو لە مام ڕێوی دەکات و پێی‌دەڵێ: ئا بزانم تۆ چۆنیان دابەش دەکەی؟ ڕێوش لە مەبەستی شێرەکە دەگات و دەڵێ: گەورەم گاکێوییەکە بۆ ژەمی بەیانیت و مامزەکە بۆ نیوەڕۆت و کەروێشکەکەش لە نێوانی نیوەڕۆو ئێوارەدا بخۆو نۆشی گیانت بێ. شێرەکە پێی‌دەڵێ: ئافەرین، ئەم دادپەروەرییە لەکێ فێربووی؟ مام ڕێویش دەڵێ: گەورەم لەو چنگەی دات لە تەپڵ سەری مام گورگ!! ئەمەش نەخشەکانی چیروکەکەیە لە هەردوو باردا.

١. بەپێی دابەش کردنەکەی گورگ :

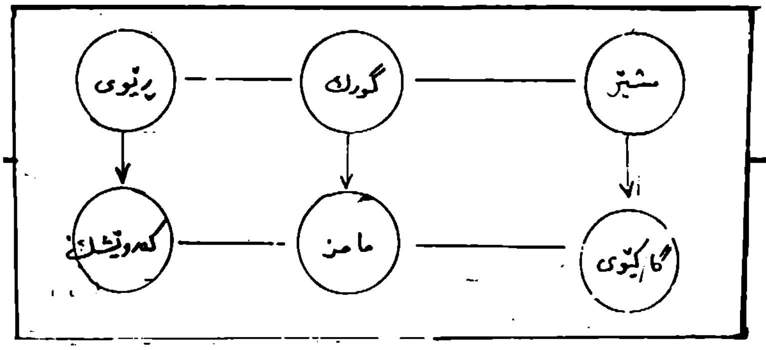

نەخشەی ژمارە (۳)

٢. چیروکەکە بەپێی دابەش کردنەکەی مام ڕێوی :

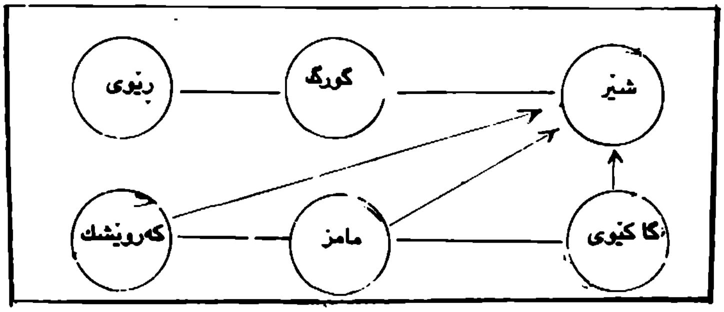

نەخشەی ژمارە (٤)

٤. چیروکی کومەڵەی زنجیرەیی :

بەو جۆرە چیروکانە دەگوترێ کە وەکو زنجیرەیەك بنیات دەنرێن و ئاڵقەکەیشی کەسەکانی (گیاندارەکانی) ناوچیروکەنەو هەر جارە یەکێك وەکو ئاڵقەیەکی نوێی زنجیرەکە پێوەی دەلکێنرێ وەکو چیروکی [گەشتێك بەرەو کوێستان]ی تۆمارکردنی کاك عومەر ئیبراهیم عەزیز کە لەسەرەتادا پیرە کەرێك بەرەو کوێستان دەڕوات ولە ڕێگادا بەزنجیرە تووشی دوو بەران ولە دواییدا کەلەشێرێك دێتە سەر ڕێگایان و داوای لێدەکەن لەگەڵ خۆی بیان بات بۆ کوێستان، بە مەرجێك هەموویان پەیمان ببەستن ئەگەر گورگ هێرشی بۆ کەرەکە هێنا ئەوان پارێزگاریی لێبکەن و لەئەنجامیش دا بەڵێنەکەیان دەهێننەدی.

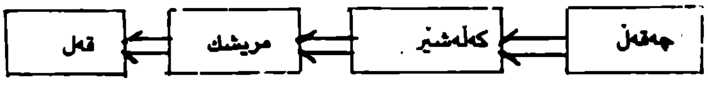

نەخشەی (٥)

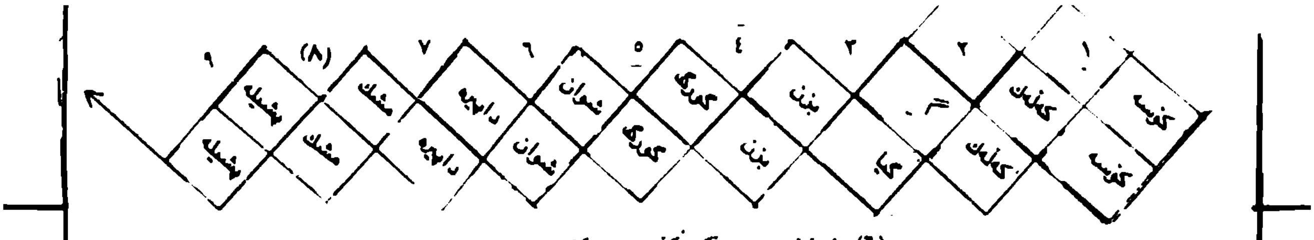

(٦) «نەخشەی چیرۆکی کۆسە مرد کفنی نەبوو»

یاخود چیرۆکی [مام چەقەڵ دەچێت بۆ حەج[١٨]] کە لە کوردی بە ناوی تۆبەی چەقەڵ] یان [تۆبەی ڕێوی] بەسەر زارانەوەیەوە، لەو چیرۆکەدا چەقەڵ بە درۆ تۆبەدەکات و ڕوەو حەج دەکەوێتەڕێو تووشی کەڵەشێرو لە دواییدا مریشکێك و لە دوا جاریش دا قەلێك دەبێ‌و پێی باوەڕدەکەن و تاکو دەکاتە ئەشکەوتێك و هەر یەکەیان بەفێڵێك دەخوات، تەنیا قەلەکە نەبێت بە فێڵ خۆی لە دەمی چەقەڵ ڕزگار دەکات و، نەخشەی بنیاتی چیرۆکەکەش بەم جۆرەیە:

٥. چیرۆکی کۆمەڵەی پەیژەیی :

بەو جۆرە چیرۆکانە دەگوترێت کە وەکو نموونەی چیرۆکی زنجیرەیی بێ، بەڵام هەر جارە کەسێکی نوێ بێتەپاڵ کەسە کۆنەکەو بۆ جاری دووەمیش نوێیەکە دەبێت بە کۆن و یەکێکی نوێتری لەگەڵ دادەنرێو بە شێوەی پەیژەو پێ بە پێ دێتەخوارەوە، وەکو چیرۆکی [کۆسە مرد کفنی نەبوو[١٩]]. کە کۆسەیان خستە سەر کەڵەك، کەڵەك ڕووخا! وتیان کەڵەك بۆ ڕووخایت؟ وتی: ئەی بۆچی گیا لە بنم سەوز نەبێ! وتیان: گیا بۆ لەبنی سەوز نەبێت؟

وتی: ئەی بۆچی بزن سەر قرتم ئەکات وتیان: بزن بۆ سەرقرتی ئەکەیت؟ وتی: ئەی بۆچی گورگ چاوم لێ زەق ئەکاتەوە؟ وتیان: گورگ بۆ چاوی لێ زەق ئەکەیتەوە؟ وتی: ئەی بۆچی شوان حەلەلەم لێ ئەکات؟ وتیان: شوان بۆ حەلەلەی لێئەکەیت؟ وتی: ئەی بۆچی داپیرە نایەڵێ شیر بدۆشم؟ وتیان: داپیرە بۆ نایەڵی شیر بدۆشێ؟ وتی: ئەی بۆچی مشك سەردۆڵم[٢٠] ئەخوات؟ وتیان: مشك بۆ سەردۆڵی ئەخۆیت؟ وتی: ئەی بۆچی پشیلە چاوم لێ زەق ئەکاتەوە، وتیان پشیلە بۆ چاوی لێ زەق ئەکەیتەوە؟ وتی:

کوڕەکەی ئەڵە بە ڕیشم   ئەگەر لێرە دانیشم،
ئەچمە شاری تاران   جگەرە قوت قوت ئەکێشم

زۆر جار حیکایەت خوان ئەم چیرۆکە پەیژەیی‌یە دەکەن بە پێشەکی چیرۆکی دیکەو، هەست دەکەین بە کۆسەوە ٩ کەس لە ئادەمیزادو گیاندارو ڕووەك و بێ‌گیان بەشداریی لە بنیاتی چیرۆکەکە دەکەن و بەپێی ئەم نەخشەیە دەور لە بنیاتی‌دا دەبینن.

٦. چیرۆکی کۆمەڵەی هەرەمی :

ئەو جۆرە چیرۆکەی گیانداران دەگرێتەوە، کە وەکو هەرەمێك بنیات بنرێو لە کاتی دروست بوونی لووتکەی هەرەمەکە لەژێرەوەیەو بنکەکەی دەکەوێتە سەرەوە، لەتاکە کەسێکەوە دەست پێدەکات و دەبێتە تۆقەڵە[٢١] و لەدوایی‌دا دەبن بە دووان و ئەنجا ئەم دووانەش دووبارە دەبنەوەو کەسی سێیەمیان دەکەوێتە پاڵ و ئەنجا هەر سێکیان دووبارە دەبنەوەو کەسی چوارەمیان دێتەسەرو بەم جۆرە تاکو دەبن بە (٥، ٦، ٧، ٨، ٩) لە نۆیەمیان دا ڕادەوەستێ‌و بنکەی هەرەمەکە دروست دەبێ‌وئەم جۆرە چیرۆکە هەرەمی‌یەش دوو لقی لێ دەبێتەوە:-

١. یان ئەوەتا چیرۆکەکە هەرەمی دروست دەبێت و هەڵوەشانەوەی بۆ نی‌یەو لە دواترین کەسەوە دەوەستێ‌و سەری بەربەرەڵایە وەکو چیرۆکەکەی (مریشکە قونده[٢٢]) کە دەچێت بۆ شاری شووکردنێ، یاخود چیرۆکەکەی [کێزا تەرەجان[٢٣]]ی شێوەی کرمانجی ژووروو.

چیرۆکەکەی (مریشکە قونده) بەم جۆرە دروست دەبێت[٢٤]: مریشکێك دەچێتە شاری شووکردن و، لە ڕێگادا شوانێك تووشی دەبێت و پێی دەڵێ: بۆ کوێ؟ ئەویش پێی‌دەڵێ:- دەچم بۆ شاری شووکردن، شوانەکە پێی دەڵێ: «نایەی شوو بە من بکەی؟» مریشکە قونده دەڵێ: «بەچیم بەخێودەکەی؟» شوانە دەڵێ: «بە نانی شوانی!!» مریشکە قونده نایکات و دەڕوات و لە ڕێگادا تووشی گاوانێك دەبێ‌و شوو بە ئەمیش ناکات و، دەڕوات تاکو تووشی مشکێك دەبێ‌و مشکەکە پێی‌دەڵێ وەرە شوو بە من بکەو بە برنجی سەدریت بەخێودەکەم. مریشکەکە ڕازی دەبێ‌و شووی پێدەکات.

ڕۆژێکیان کە مریشکەکە دەچێتە دەرەوە تا دەگەڕێتەوە، مشکەکە دەکەوێتە دیزەی چێشت لێنان و دەمرێ. مریشکەکە زۆر پەرۆشی دەبێ‌و لە خەمان پرچی خۆی دەبڕێو دەچێتە سەر گوڤەك وئەمیش لێی دەپرسێ: مریشکە قونده بۆ وات لێهاتووە؟ مریشکەکەش دەڵێ: «لە نازێ پرچ برایێ، ئەی نەتزانیوە گوندیل[٢٥] کەتە دیزێ!!»

گوڤەکیش هەستا لایەکی خۆی سووتاندو پاش کەمێك قەلەڕەشێك هاتە سەری‌و لێی‌پرسی بۆ لایەکت سووتاوە؟

گوڤەك گوتی :

لە گوڤەکی لا سووتایێ
لە نازێ پرچ برایێ
ئەی نەتزانی‌یە گوندیل کەتە دیزێ؟!

قەلەکەش هەستا باڵێکی خۆی شکاندو چووە سەر دارێکی قەراخ ڕووبارێك و، دارە لێی‌پرسی ئەوە بۆ لا باڵێکت شکاوە؟

قەلەكە گوتی :

لەقەلێ بار شكاییٚ
لە گوفەكی لا سووتاییٚ
لەنازێ پرچ براییٚ
ئەدی نەتزانیە گوندیل كەتە دیزێ؟!

دارەكە هەموو پەلكی خۆی هەڵوەراندە ناو رووبارو، رووبارەكەش پێیگوت: بۆ وا پەلكت وەریوە؟

دارەكەش گوتی:

لەدارێ پەلك وەراییٚ
لە قەلێ بار شكاییٚ
لە گوفەكی لا سووتاییٚ
لە نازێ پرچ براییٚ
ئەدی نەتزانیە گوندیل كەتە دیزێ؟!

رووبارەش هەستا ئاوەكەی خۆی لێڵ و وێڵ كردو بە بەستێدا بۆی شۆربووەوە، بەستەكەش پێیگوت: ئاوە ئەو بۆ خۆت لێڵ و وێڵ كردوە؟
ئاوەكەش گوتی :

لە ئاوێ لێڵ و وێڵێ
لە دارێ پەلك وەراییٚ
لە قەلێ بار شاكاییٚ
لە گوفەكی لا سووتاییٚ
لە نازێ پرچ براییٚ
ئەدی نەتزانیە، گوندیل كەتە دیزێ؟!

بەستەكەش دەست بەجێ كردیە شەقە شەق و پەمۆ گوێیان لێبوو، لێیان پرسی: ئەوە بۆ شەقە شەقتە؟
بەستەكەش لە وەڵامدا گوتی:

[لە بەستێ شەقە شەقێ
لە ئاوێ لێڵ و وێڵێ
لە دارێ پەلك وەراییٚ
لە قەلێ بار شكاییٚ
لە گوفەكێ لاسووتاییٚ
لە نازێ پرچ براییٚ
ئەدی نەتزانیە گوندیل كەتە دیزێ؟!

پەمۆش هەموو خۆیان سەراوبن كردو بەیانی پەمۆچین هات و تەماشای كردن و پێیگوتن: ئەوە بۆ واتان لە خۆكردووە؟
ئەوانیش گوتیان :

لە پەمۆی سەراو قوونێ
لە بەستێ شەقە شەقێ
لە ئاوێ لێڵ و وێڵێ
لە دارێ پەلك وەراییٚ
لە قەلێ بار شكاییٚ
لە گوفەكی لا سووتاییٚ
لە نازێ پرچ براییٚ
ئەدی نەتزانیە گوندیل كەتە دیزێ؟

كابرای پەمۆچینیش هەستا بێڵێكی لە خۆی راكردو كاتی نیوەڕۆ كیژەكەی كە نان و ماستی بۆ هێناو باوكی بەم جۆرە دیت لێیپرسی باوكە بۆچی وات بەسەرهاتووە؟
باوكی گوتی :

لە باوەی بێر بە قوونێ
لە پەمۆی سەراو قوونێ
لە بەستێ شەقە شەقێ
لە ئاوێ لێڵ و وێڵێ
لە دارێ پەلك وەراییٚ
لە قەلێ بار شكاییٚ
لە گوفەكی لا سووتاییٚ
لە نازێ پرچ براییٚ
ئەدی نەتزانیە گوندیل كەتە دیزێ؟

كیژەش جامە ماستەكەی بەسەر سەری خۆیدا كردو گەڕایەوەماڵەوە كە دایكی بەم شێوەیەی بینی، گوتی: كیژم ئەوە بۆ وات بەسەرهاتووە؟ كیژەكە گوتی: هێ هێ دایە:

لە كیژەی سەر بە ماستێ
لە باوەی بێر بە قوونێ
لە پەمۆی سەراو قوونێ!   لە بەستێ شەقە شەقێ!
لە ئاوێ لێڵ و وێڵێ   !! لە دارەی پەلك وەراییٚ
لە قەلێ بار شكاییٚ   لە گوفەكێ لا سووتاییٚ
لە نازێ پرچ براییٚ   ئەدی نەتزانیە، گوندیل كەتە دیزێ؟!

دایكەش كە ئەمەی زانی، هەستا لایەكی لە خۆی كردەوە!!

بەم جۆرە چیرۆكە هەرەمییەكە دروست بوو، بەڵام لووتكەی لە ژێرەوە بنكەی لە سەرەوە بینیمان ١٢ كەس بەشدارییان لە بنیات نانیدا كردو لێرەدا نەخشەكەی بە جۆرێكی ئاسایی‌و دوای تەواوبوونی هەرەمەكە بنكەكەی دەخەینە ژێرەوە لووتكەیشی لە سەرەوە وەكو ئەم نەخشەیەی خوارەوە:

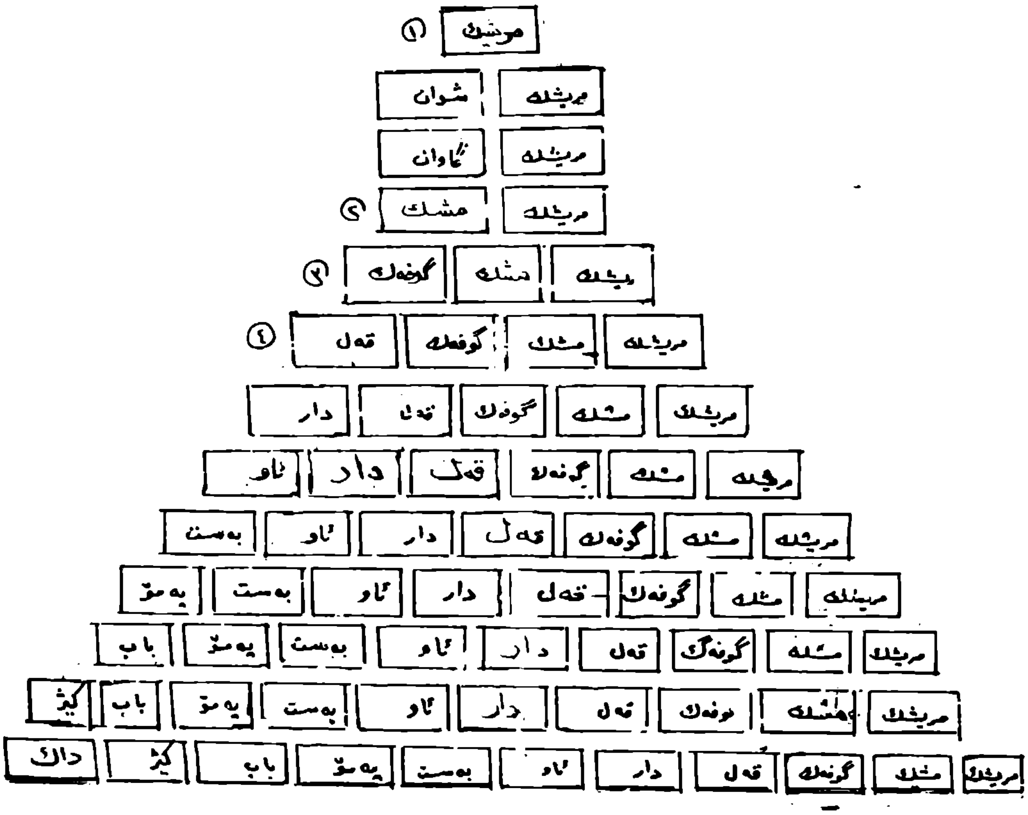

«٧» نەخشەی چیرۆکی هەرەمیی «مریشکە قوندە»

١

وەك سەرنج دەدەینە نەخشەی چیرۆکەکە دەبینین بنکەی هەرەمەکەی دەگاتە ١١ کەس و لە مریشکە قوندەوە دەست پێدەکات تاکو دەگاتە دایك و لەویشەوە بەر بەرەڵلایەو کەسی تری لەدوا نایەت، کاتێکیش لە ژمارەی سەرجەمی کەسەکان ورد دەبینەوە، بۆمان دەردەکەوێ کە ١٢ کەس بەشداریی لە بنیاتی هەرەمی چیرۆکەکە دەکەن و (٥) یان ئادەمیزادن و (٣) یان گیاندارن و (٢) یان ڕووەکن و (٢) شیان بێگیانن. لەسەرەتاوە، واتە لە مریشکە قوندەوە تاکو شوان و گاوانەکە لەسەر دەستووری چیرۆکی کۆمەڵەی زنجیرەیی دەڕوات، بەڵام لە مشکەکەوە دەبێتە جۆری کۆمەڵەی هەرەمیو هەر جارە وتەی کەسەکان دووبارە دەبێتەوەو ناویشیان تا زووتر دێت پتر دووبارە دەبێتەوە واتە: ژمارەی زنجیرەیان لەگەڵ ژمارەی دووبارە بوونەوەیان پەیوەندییەکی پێچەوانەیی هەیەو، بەم پێیەش، مریشکەکە ١١ جار لە هەرەمەکەدا دەوردەبینێو مشك (١٠) جارو گوڤەك ٩ جار، قەل ٨ جار، دار ٧ جار ئاوی ڕووبار ٦ جار، بەست ٥ جار، پەمۆ ٤ جار، پەمۆچین (باوك) ٣، کیژ ٢، دایك (١) جار ناویان دێت.

ئەم چیرۆکە بۆ منداڵان سوودێکی زۆری هەیە، چونکە گەنجینەیەکی لە وشەو زاراوەی زمانەکەیان دەخاتە بەردەم و فێریان دەکات، بۆ ئەوەی لە خاسیەت و شێوەو ڕەنگ و ڕووی گەلێك لە گیاندارانی وەکو (مریشك)، (مشك)، (قەل) بگەن و، لە شوان و گاوان و پەمۆچین و پیشەو بەرهەمیان بگەن و بزانن ڕووەکی وەکو دارو درەخت گەڵای هەیەو گەڵاوەرێنەو پەمۆش ڕووەکە دەچێنرێو ڕووبار ئاوی پێدا دەڕوات و ئەم دەقەی لێمان کوڵیەوە بە خەست کردنەوەیەکی کەمەوە لە

کتێبەکەی (ڕێوی گەرمیان و کوێستان)ی کاك عومەر ئیبراهیم عەزیزمان وەرگرتووەو کەمێك جیاوازیی لەگەڵ دەقی کتێبی (هەبوو.. نەبوو)دا هەیە کە لەو سەرچاوەیەش دا ئەم چیرۆکە هەیەو بە ناوی [کێزا تەرمجان[٢٦]] هاتووەو کەسەکانی بریتین لە [کێز: قالۆچە]، [شڤان: شوان]و [مشك]، [سیبیار: سوار]، [مێرك: پیاو]و [ئاڤ: ئاو]، [گارس: هەرزن]و [دار]، [قەل]، [کچ]، [باب]و ژمارەیان ١١ کەسەو لە لای کاك عومەریش لە هەرەمەکە ١١ کەسەو وەکو ئەویش ٥ ئادەمیزاد بەشدارییان لە چیرۆکەکەدا کردووە لە گەڵ ٣گیاندارو ٢ ڕووەك، بەڵام لە ژمارەی شتی بێگیان جیاوازن و لای یەکەمیان (٣)و لای دووەمیان تەنیا یەك شتی بێگیان بەشداریکردووە.

٢. یان وا دەبێ چیرۆکی کۆمەڵەی هەرەمی کە بە تەواوی دروست بوو، کەسی دوایی گرێیەکانی چیرۆکەکە دەکاتەوە وەکو ئەو چیرۆکەی [کێزا تەرمجان] کە باسمان کردو هەنگاو بە هەنگاو بەرەو دواوە دەگەڕێتەوەو هەرەمەکە هەڵدەوەشێنێتەوە تاکو دەگاتەوە یەکەمین کەس و ئەم چیرۆکانەش دەبنە دوو جۆری سەرەکی:

٣. یان ئەوەتا کەسەکانی چیرۆکەکە تەنها خۆیان دەوردەبینن نەك ئەندام و بەرهەمیان بەشداری لە ڕووداوەکانیدا بکەن، بەم جۆرە دەڵێین [چیرۆکی هەرەمی هەڵوەشاوەی سادە]و ئەمەش نموونەیەکییەتی:ـ

[بەرخەکە لەڕووبارەکە ناپەڕێتەوە][٢٧]

پوختەی چیرۆکەکە ئەمەیە : شوانێك ڕانە مەڕێکی لە ڕووبارێك دەپەڕێنێتەوە، هەموو ڕانەکە لە ئاوەکە دەدەن تەنیا بەرخێکیان نەبێ مان دەگرێت و لە ئاو نادات.

شوانەکە پێی دەڵێ : ئەگەر نەپەڕیەوە دەچم بانگی قەساب دەکەم بێت سەرت ببڕێ بەرخەکە دەڵێ : بڕۆ.. بڕۆ. شوانەکە دەچێتە لای قەساب و پێیدەڵێ وەرە بەرخەکە سەربڕە، چونکە لەئاونادات! قەسابەکە دەڵێ خەریکی گۆشت فرۆشتنم و ماوەم نییەو ناتوانم بێم! شوانەش پێیدەڵێ: ئەگەر نەیەیت دەچم ئاسنگەرت بۆ بانگ دەکەم تاکو کێردەکەت بشکێنێ! قەسابەکە دەڵێ: بڕۆ بڕۆ! شوانە دەچێتە لای ئاسنگەرو پێیدەڵێ: وەرە کێردی قەساب بشکێنە چونکە نایەوی بەرخەکە سەربڕێو بەرخەکەش نایەوی لە ئاوەکە بدات! ئاسنگەریش دەڵێ: کارم زۆرەو ناتوانم بێم! شوانەکە دەڵێ:ـ

«ئەگەر نەیەی دەچم بانگی جۆگا دەکەم تاکو بێت و کوورەکەت بکوژێنێتەوە» ئاسنگەریش دەڵێ: «بڕۆ.. بڕۆ!!».

شوانەکە دەچێتە لای جۆگاو پێیدەڵێ: «وەرە کوورەی ئاسنگەر بکوژێنەوە چونکە ئاسنگەر نایەوی کێردی قەساب بشکێنێو قەسابیش نایەوێ بەرخەکە سەربڕێو بەرخەکەش لەئاو نادات!». جۆگاکە دەڵێ: «من خەریکی شینایی ئاودانم و ناتوانم بێم!»و، شوانەکەش پێیدەڵێ: «ئەگەر نەیەیت دەچم مانگا بانگ دەکەم بێو بتخواتەوە» جۆگاکەش دەڵێ: «بڕۆ! بڕۆ!!»

شوانەکە دەچێتەو لای مانگاو پێیدەڵێ: «مانگاکە وەرە جۆگاکە بخۆوە، چونکە نایەوێ کوورەی ئاسنگەر بکوژێنێتەوەو ئاسنگەریش نایەوی کێردی قەساب بشکێنێو، قەسابیش نایەوێ بەرخەکە سەربڕێو بەرخەکەش لە ئاو نادات!!» مانگاکە پێیدەڵێ: «من گوێلکەکەم شیردەدەم و ماوەم نییە بێم»، شوانەکە پێیدەڵێ: «ئەگەر نەیەیت دەچم پەتت بۆ بانگ دەکەم تاکو بێو بتخنکێنێ»، مانگاکەش پێیدەڵێ: «بڕۆ.. بڕۆ».

ئینجا شوانەکە دەچێتە لای پەت و پێی دەڵێ: «وەرە مانگاکە بخنکێنە چونکە نایەوێ ئاوی جۆگاکە بخواتەوەو جۆگاکەش نایەوێ کوورەی ئاسنگەر بکوژێنێتەوەو ئاسنگەریش نایەوێ کێردی قەساب بشکێنێو قەسابیش نایەوێ بەرخەکە سەربڕێو بەرخەکەش لە ئاو نادات!» پەتەکەش دەڵێ: «ناتوانم بێم» شوانەکە پێیدەڵێ: «ئەگەر نەیەیت دەچم مشکت بۆ بانگ دەکەم تاکو بێو بتقرتێنێ»، پەتەکە دەڵێ: «بڕۆ.. بڕۆ!»

شوانەکە دەچێتە لای مشك و پێیدەڵێ: «وەرە پەتەکە بقرتێنە چونکە نایەوێ مانگاکە بخنکێنێو مانگاکەش نایەوێ ئاوی جۆگاکە بخواتەوەو، جۆگاکەش نایەوێ کوورەی ئاسنگەر بکوژێنێتەوەو ئاسنگەر نایەوێ کێردی قەساب بشکێنێو قەسابیش نایەوێ بەرخەکە سەربڕێو بەرخەکەش لە ئاو نادات!» مشکەکە دەڵێ: «ناتوانم بێم»، شوانەکە پێی دەڵێ: «ئەگەر نەیەیت دەچم پشیلەت بۆ بانگ دەکەم تاکو بێت و بتخوات!» مشکەکە دەڵێ: «بڕۆ.. بڕۆ»

شوانەکە دەچێتە لای پشیلەو پێیدەڵێ: «وەرە مشکەکە بخۆ، چونکە مشکەکە نایەوێ پەتەکە بقرتێنێو پەتەکەش نایەوێ مانگاکە بخنکێنێو مانگاکەش نایەوێ ئاوی جۆگاکە بخواتەوەو جۆگاکەش نایەوێ کوورەی ئاسنگەر بکوژێنێتەوەو، ئاسنگەریش نایەوێ کێردی قەساب بشکێنێو قەسابیش نایەوێ بەرخەکە سەربڕێو بەرخەکەش لە ئاو نادات!» پشیلەکە دەڵێ: «من ئامادەم مشکەکە بخۆم و بۆی دەچێ»و، مشکەکە دەڵێ: «نا نا مەمخۆ دەچم پەتەکە دەقرتێنم»و پەتەکەش دەڵێ:ـ «نا نا مەمقرتێنە دەچم مانگاکە دەخنکێنم» مانگاکەش دەڵێ: «ما نا مەمخنکێنە دەچم ئاوی جۆگاکە دەخۆمەوە!» جۆگاکەش دەڵێ: «نا نا مەمخۆوە دەچم کوورەی ئاسنگەر دەکوژێنمەوە» ئاسنگەریش دەڵێ: «نا نا کوورەکەم مەکوژێنەوە دەچم کێردی قەساب دەشکێنم» قەسابیش دەڵێ: نا نا کێردەکەم مەشکێنە دەچم بەرخەکە سەردەبڕم»، بەرخەکەش دەڵێ «نا نا سەرم مەبڕەو بەگوێی شوانەکەم دەکەم و لە ئاوەکە دەدەم و لە

رووبارەکە دەپەڕمەوە!!»

بەم جۆرە چیرۆکە هەرەمی‌یەکە کۆتایی دێت و بۆیە ناومان نا (هەرەمی‌ی سادە)، چونکە زۆربەی کەسەکانی بە تەنیا دەور لە بنیاتی چیرۆکەکەدا دەبینن و تەنیا چەند کەسێکیان ئامێر یا شتێکی پەیوەندیی‌داریان لەگەڵ دا بەرکاردێت، وەکو: (قساب وکێرد)و (ئاسنگەرو کوورەکەی)و (جۆگاو ئاوەکەی).

کاتێك لە بنیاتی چیرۆکەکە وردەبینەوە هەست دەکەین، بە مرۆڤ و گیاندارو بێ‌گیانەوە ٩ کەس بەشدارییان تێداکردووە، لەوانە (٣) یان ئادەمیزادن واتا: [شوان، قەساب، ئاسنگەر]و (٤) یان گیاندارن [بەرخ، مانگا، مشك، پشیلە]و دووانیشیان بێ‌گیانن [جۆگا، پەت].

کەسەکان بەپێی زنجیرەی بەشداری‌کردنیان، هەرەمێکی سەرەوبن پێکەوە دەنێن و، ئەگەر شوانەکە لووتکە بێ ئەوا (شوان، بەرخ، قەساب، ئاسنگەر، جۆگا، مانگا، پەت، مشك، پشیلە) دانەن لە بنکەی هەرەمەکەو دەتوانین دوای دروست بوونی هەرەمەکە هەڵگێڕینەوەو بەم جۆرە نەخشەی بکێشین.

بروانە نەخشەی ژمارە (٨).

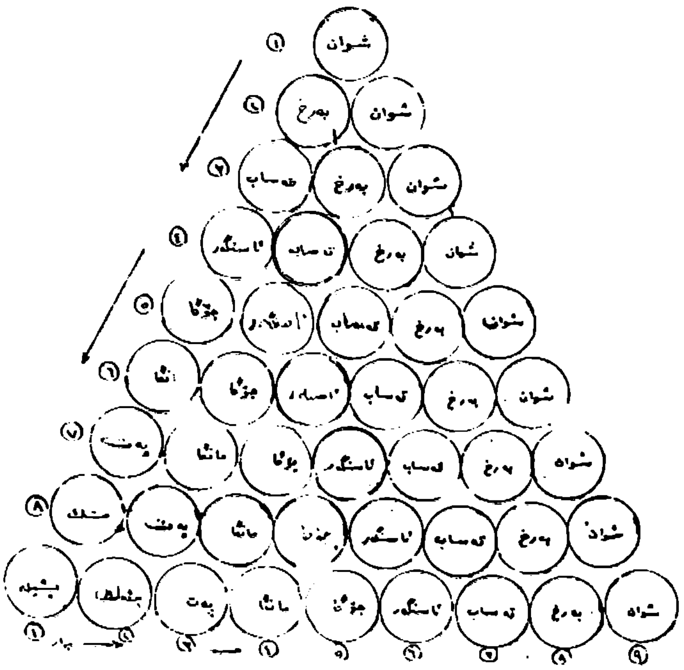

نەخشەی ژمارە (٨)

چیرۆکی کۆمەڵەی هەرەمی‌ی سادە
(بەرخەکە لە رووبارەکە)
ئاپەڕێتەوە

کە بە وردی سەرنج دەدەینە ئەم نەخشەیە، دەبینین ژمارەی جاری دەور بینینی کەسەکانی لەگەڵ ژمارەی زنجیرەی ناوهاتنیان پەیوەندیی‌یەکی پێچەوانەیی‌یان هەیە، واتە شوانەکە یەکەم جار ناوی دێت بۆیە ٩ جار بەشداریی لە بنیاتی هەرەمەکەدا دەکات و بەم پێیەش بەرخەکە ٨ جارو قەساب ٧ جار، ئاسنگەر ٦ جارو جۆگا ٥ جارو مانگا ٤ جارو پەت ٣ جارو مشك ٢ جارو پشیلە (١) جار بەشداریی دەکەن بەم پێیەش هەر یەکێك لە بەشداربووەکان سەرەنجامی کۆکردنەوەی ژمارەی زنجیرەیەو ژمارەی جارەکانی بەشداری‌کردنی لە بنیاتی هەرەمەکەدا دەکاتە (١٠) واتە: شوانەکە ژمارەی زنجیرەی (١)ەو ژمارەی جارەکانی بەشداریی‌کردنی لە نەخشەی هەرەمەکە (٩)یەو کرداری کۆکردنەوەکەش بەم جۆرەیە: [١+٩=١٠] بۆ کەسەکانی تریش هەر بەم پێیە دەگوترێ:

کەس	ژمارەی زنجیرەیی	ژمارەی جاری بەشداربوونی	ئەنجام
بەرخ	+ ٢	= ٨	١٠
قەساب	+ ٣	= ٧	١٠
ئاسنگەر	+ ٤	= ٦	١٠
جۆگا	+ ٥	= ٥	١٠
مانگا	+ ٦	= ٤	١٠
پەت	+ ٧	= ٣	١٠
مشك	+ ٨	= ٢	١٠
پشیلە	+ ٩	= ١	١٠

بۆ مەسەلەی پەروەردەو فێرکردنی منداڵانیش ئەم چیرۆکە دەورێکی باشی هەیەو منداڵان فێری زۆر شت دەکات بەتایبەتی لە ڕێگەی دووبارەو سێبارە کردنەوەی ناوی کەسەکان و کردارەکانیان، فێری ئەوە دەبن کە شوان بەرخ و مەڕو بزن دەلەوەڕێنێ‌و ئاگاداریان دەکات و قەساب مەڕ

سەردەبڕێو گۆشتەکەی بە کێردی زل و چەقۆ پارچە دەکات و ئاسنگەر کوورەی ئاگری هەیەو ئاسنی پێ نەرم دەکات و چەقۆو کەل و پەلی ئاسن دروست دەکات. جۆگا شینایی ئاودەدات و دەشتوانی ئاگری کوورەی ئاسنگەر هەموو ئاگرێك بکوژێنێتەوەو مانگا شیری هەیەو دەزێو گۆلکی دەبێ بە شیری خۆی بەخێوی‌دەکات و پەت مانگا دەخنکێنێو پێشی دەبەسترێتەوەو مشك دەتوانێ بە ددانە تیژەکانی پەت بقرتێنێ‌و لە هەمان کاتیش دا لە پشیلە دەترسێ چونکە پشیلە دوژمنە گەورەی مشکانەو دەیان خوات و لەدواییش دا مندال بەوە دڵ خۆش دەبێ کە کەسی کۆتایی (پشیلە) گرێیەکانی چیرۆکەکە دەکاتەوەو یەکە یەکە هەڵدەوەشێنێتەوە، وەك بڵێی دارێکی سیحری بەدەستەوە بێت و مانگرتنی هەموویان بشکێنێو بەرخەکە لەئاو بهەرێنێتەوە ئەوبەر رووبارەکەو شوانەکەش دەوری تێکۆشەرێکی ورە بەرز دەبینێو، وازناهێنێ تاکو گرێی مانگرتنی بەرخەکە لەپەرینەوە لە رووبارەکە دەکاتەوەو دەگاتە مەبەستی خۆی.

ئێمە کاتێك لەم چیرۆکە هەرمەییە کوردییە وردەبینەوە، کە بەپێی دەقێکی کۆنی تۆمارکراوی لای نووسەری ئەم باسە خراوەتەروو، ئاورێکیش لە دەقێکی عەرەبی دەدەینەوە کە لە کتێبی الحکایة الشعبیة العراقیة، دراسة ونصوص[٣٨]]دا تۆمارکراوە، دەبینین هەردوو دەقەکە لە زۆر لایەنەوە لەیەك دەچن، چ لە ژمارەی کەسەکانی‌و چ لە جۆری کەسە بەشداربووەکانی، بەڵام ئەوەندە هەیە هەردووکیان بەپێی دەورو بەرەکەیان زۆر بەجوانی‌و بە واقیعی، کەسەکان و ئاوهەوای چیرۆکەکەیان دەربڕیوە، جیاوازییەکەیان لەم خاڵانەی خوارەوەدا دەردەکەون:

١. لە دەقە کوردییەکەدا شوان و بەرخێکە، کەچی لە دەقە عەرەبییەکەدا پیرەژن و بزنێکە.
٢. لە کوردییەکەدا بەرخەکە لە رووبار ناپەڕێتەوە بەڵام لەعەرەبییەکەدا بزنەکە نایەوێ بچێتە ناو بیری ماڵی پیرەژنەکەوە.
٣. لە کوردییەکەدا جۆگا هاتووە، کەچی لە عەرەبییەکەدا ناوی (الشط) هاتووە، چونکە عەرەب پتر شەتی لەبەر چاوەو کوردیش جۆگاو رووبار.
٤. لە دەقە کوردییەکەدا ناوی مانگا هاتووە، کەچی لە عەرەبییەکەدا ناوی حوشتر هاتووە، چونکە عەرەب حوشتری هەیەو کورد نییەتی.

ئەم بەراوردییەی کە کردمان بۆ ئەوەیە، تاکو خوێنەری بەرێز بزانێ چیرۆکی فۆلکلۆری لە نێوان میللەتان هاتوچوودەکەن و لەلای هەر یەکەیان مۆرکی دەوروبەرەکەی وەردەگرێ، جا ئەوە گرنگ نییە بڵێین ئەم چیرۆکە لە نەتەوەی دیکەی بۆمان هاتووە، یان لە ئێمەوە چووەتە ناوئەوان، چونکە بابەتی کەلەپوور بە تایبەتی کەلەپووری رۆشنبیریی ئەمڕۆ بە هۆی ئیستگەو تەلەفزیۆن و رۆژنامەو گۆڤارو کتێب بە ئاسانی لە نەتەوەیەکەوە دەپەڕێتەوە بۆ نەتەوەیەکی تر بەڵام دوای گونجاندنی لەگەڵ دەوروبەرو دابونەریتی نەتەوە وەرگرەکە.

(ب) . چیرۆکی هەرمەیی هەڵوەشاوەی ئاوێتە :ـ

کەسەکانی ئەم جۆرە چیرۆکە بە تەنیا دەور لە خوڵقاندنی نابینن، بەڵکو لەگەڵ خۆیان دا ئەندامێکیان یاخود بەرهەمێکیان یان کەل و پەلێکیانیش دەوردەبینن، وەکو ئەم نموونەیەی خوارەوە:

« چیرۆکی بزن شیردا لۆ داپیرا »

ڕێوییەك بە پیرەژنێك فێردەبێ، هەرچەند جاری پیرەژن بزنەکەی دەدۆشی‌و هەوێنی دەکرد تاکو ببێت بە ماست، دەچوو شیرەکەی دەخواردو داپیرەی بە بێ ماست دەهێشتەوە، پیرەژن گەیشتە ئێسکانی‌و شەونخوونی لەرشیرەکەی گرت، تاکو شەو لەناوێك ڕێوییەکە دێت و خەریکی شیر فڕدکردن دەبێت، لە پڕ داپیرە تەورداسێك لە کلکی ڕێوییەکە دەدات و دەیقرتێنێ‌و، مام ڕێوی بە بێ کلك دەمێنێتەوە، کە دەچێتەوە ناو کۆمەڵی ڕێوییان هەموویان گاڵتەی پێدەکەن و پێدەڵێن:ـ

مام ریویلەی قرتۆ قرتۆ · واوە مەیە شەرمان بە تۆ!!

مام ڕێوی گەلێك شەرمەزارو غەمبار دەبێو ناچار خۆی لە ڕێوییەکان دەشارێتەوەو دەچێتەوە لای پیرەژنەکەو پێی دەڵێ:

داپیرە کلکە قوڕیم وێدە !

داپیرەش پێی دەڵێ: «بڕۆ شیرەکەم بۆبێنەوە تاکو من کلکە قوڵێت بدەمەوە»، ئینجا مام ڕێوی دەچێتە لای بزنەکەی پیرێژن و لەبەری دەپاڕێتەوەو دەڵێ:ـ

بزن شیردا لۆ داپیردا
داپیر کلکە قوریم وێدا!!

بزنەکەش پێی‌دەڵێ: «من برسیمە برۆ گەڵای دارم بۆ بێنە تاکو بیخۆم و گوانەکانم پڕ شیرببن، ئەو کاتە شیرت پێدەدەم»، مام ڕێوی دەچێتە لای دار تووێکی گەورەو پێی دەڵێ:

دار گەرادا لۆ بزن دا
بزن شیردا لۆ داپیردا
داپیر کلکە قوریم وێدا!!!

دار تووەکەش پێی‌دەڵێ: «وا دەم بینی لەبەر بێ ئاوی گەڵاکانم وەریوە، بڕۆ لای کانی‌و پێی‌بڵێ ئاوم بدا ئەو کاتە منیش گەڵاکانم دێنەوەو دەتدەمێ»، مام ڕێویش چووە سەر کانییەکی وشك بووو پێی‌گوت:ـ

کانی ئاودا لۆ داردا
دار گەرادا لۆ بزن دا
بزن شیردا لۆ داپیردا
داپیر کلکە قوریم وێدا!

کانی‌یەکەش پێی‌دەڵێ: «وا دەمبینی ئاوم تێدانەماوەو ووشك بووم، برۆ لای کچ و کاڵان و بانگیان بکە تاکو بێنە سەرم و تاوە شایی‌یەکم لەسەربکەن تاکو ئاو بزانی بەهارەو بزێیتەوە. مام ڕێویش دەچێتە لای کیژو کاڵان و پێیان دەڵێ:ـ

کیژ شایی‌کا لە کانی‌کا
کانی ئاودا لۆ داردا
دار گەرادا لۆ بزن دا
بزن شیردا لۆ داپیردا
داپیر کلکە قوریم وێدا

کیژەکانیش پێی‌دەڵێن (سۆل) مان نی‌یە، تاکو شایی پێبکەین، برۆ لای سۆلدروو با سۆلی نوێمان بۆ دروست بکات ئەو وەختە دەچینە سەر کانی‌و تێرو پڕ شاییت بۆ دەکەین. مام ڕێوی دەچێتە لای وەستای سۆلدرووو دەڵێ:ـ

وەستا سۆل کا لۆ کیژکا
کیژ شایی‌کا لە کانی‌کا
کانی ئاودا لۆ داردا
دار گەرادا لۆ بزن دا
بزن شیردا لۆ داپیردا
داپیر کلکە قوریم وێدا

وەستای سۆلدرووش پێی‌دەڵێ: «من برسیمەو برۆ لە جیاتی حەق دەست هێلکەم بۆ بێنە تاکو سۆل بۆ کیژو کاڵان بدرووم» ئینجا مام ڕێوی هەڵدەستێ‌دەچێتە لای مریشکان و پێیان دەڵێ:ـ

مامر هێلکەکا لۆ وەستاکا
وەستا سۆل کا لۆ کیژکا
کیژ شایی‌کا لە کانی‌کا
کانی ئاودا لۆ داردا
دار گەرادا لۆ بزن دا
بزن شیردا لۆ داپیردا
داپیر کلکە قوریم وێدا!!

مریشکەکانیش دەڵێن: «ئێمە برسیمانە، برۆ لای سەپانی خەرمانێك و هەندێك گەنممان بۆ بێنە تاکو بیخوێن و هێلکەت بۆبکەین». مام ڕێویش دەچێتە سەر خەرمانێك و لەبەر سەپانەکەی دەپاڕێتەوەو دەڵێ:

سەپان دان دا لۆ مامردا
مامر هێلکەکا لۆ وەستاکا
وەستا سۆل کا لۆ کیژکا
کیژ شایی‌کا لە کانی‌کا
کانی ئاودا لۆ داردا
دار گەرادا لۆ بزن دا
بزن شیردا لۆ داپیردا
داپیر کلکە قوریم وێدا!!

سەپان گوتی جارێ خەرمانەکەم سوور نەبووەو برۆ بە با بڵێ هەڵبکات و کاو دان لە یەکتری جودا بکاتەوە ئەو وەختە هەندێکت گەنم دەدەمێ، ڕێوی لەبەر با پارایەوە (با)ش هەڵیکردو خەرمانەکەی سوورکردو سەپانەکەش هەندێك گەنمی‌دا بە مام ڕێوی‌و ئەمیش بردی بۆ مریشکەکان و ئەوانیش دانەکەیان خواردو کەوتنە هێلکەکردن و ڕێوی هێلکەکانی برد بۆ وەستاو وەستاش سۆلی بۆ کیژو کاڵان درووی‌و مام ڕێوی بۆ کیژەکانی بردو ئەوانیش بە سۆلی تازەوە تاوە شایی‌یەکیان لە سەر کانی‌یەکە کردو، کانی لە خۆشیان ئاوەکەی ژیایەوەو چووە بن دارتووە گەڵاوەریوەکەو تێر ئاوبووو گەڵای نوێی دەرکردەوە، هەندێکی دا بە مام ڕێوی‌و ئەویش بردی بۆ بزنەکەو بزنەکەش خواردی تاکو تێربوو، گوانەکانی پڕ شیر بوون و هەندێکی بۆ مام ڕێوی هەڵچووڕاندو ئەمیش شیرەکەی برد بۆ داپیرە تاکو شیرەکە بکات بەماست و داپیرەش کلکەکەی پێدایەوە، هەستا لە پاداشتی هێنانەوەی شیرەکە، زەنگوڵەیەکی بچووکی دەنگ خۆشی بە سەری کلکی‌یەوە کردو مام ڕێویش بە زرنگ و هۆڕ چووەوە ناو ئەوڕێوی‌یانەی کە گاڵتەیان پێکردبوو. ئەوانیش کە چاویان بە مام ڕێوی‌و کلك و زەنگوڵەکەی کەوت بە سەر سوڕماوی‌یەوە لێیان پرسی:

«ها مام ڕێوی ئەم زەنگوڵە دەنگ خۆشەت لە کوێ پەیداکردووە»

مام ڕێویش لە وەڵام دا گوتی: لەناو بیرێکی ئەو خوارەم دەرهێناوە مەبەستی ئەوە بوو تۆڵەی خۆی لەو ناحەزانە بکاتەوە کە گاڵتەیان پێکردبووو بەخنکانیان بدات. ڕێوی‌یەکانیش گوتیان: «ئادەی پیشانمان بدە تاکو ئێمەش ئەو زەنگوڵە بە کلکی خۆمانەوە بکەین».

مام ڕێوی بردنیە سەر بیرێکی قووڵ و پێی‌گوتن: «با جارێ یەکێکتان خۆی فڕێبداتە ناوی‌و ئەگەر چەند بڵقێکی لە دووادا کەوتە سەر ئاوەکەوە، ئەوە مانای وایە پڕی بنێ زەنگوڵەیەو ئەو وەختە هەمووتان خۆتان فڕێبدەنە ناو بیرەکەوە!

هەر کە یەکێکیان خۆی هاویشتە ناو بیرەکەوە، یەکسەر کەوتە پنی‌و لە چەند بلقێکی گەورە بەو لاوە چی لێ بەدیار نەکەوت، ئەمەش مانای ئەوەیە خنکا، کەچی لە ڕێوی‌یەکان وابێ بانگیان دەکات تاکو بچنە لای‌و زەنگوڵە زۆرو زەوەندە!

ئینجا هەموویان بە یەك جار خۆیان فڕێدایە ناو بیرەکەوە و تێی‌دا خنکان و، بەم جۆرە مام ڕێوی تۆڵەی یەك و هەزار لەو ڕێویانەی کردەوە کە گاڵتەیان پێ دەکرد.

خوێنــەری بەرێــز ئەم چیرۆکــە بنیــاتەکەی دوو نهۆمە یەکەمیان هەرەمێکـەو دووەمیشیـان پاشکـۆیـەکی بەلاوەیـەو مەسەلەی خنکانی رێـوی‌یـەکانەو کە بە هیچ جۆرێك بە بەر هەرەمەکە ناکەوێ. دەبێ ئەو راستی‌یەش بڵێم کە ئەم چیرۆکە گەلێك دەقی جیاوازی کوردی هەیە، بەڵام من تەنیا پشتم بەو دەقە بەست کە لە سەردەمی منداڵیمەوە لە شاری کۆیە گوێم لێبووەو لەبەرم کردووە[۲۹].

کاتێك لە بنیاتی چیرۆکەکە وردەبینەوە هەست دەکەین چیرۆکێکی هەرەمی‌ی ئاوێتەیەو لەدوا کەس کە [سەپان و گەنمەکەیە] گرێ‌یەکانی چیرۆکـەکە دەست بە هەڵوەشانەوە دەکەن تاکو دەگاتەوە سەر پیرەژن و کلکـەکـەی مام رێـوی بە ئادەمیـزادو گیـانـدارو بێ‌گیـانەوە ٩ کەس بەشداری‌یان تێداکردووە بە مەرجێ (با)یەکە حیساب نەکەین و لە وانە ٤ یان واتە: [داپیرە، کیژ، وەستا، سەپان] ئادەمیزادن و (٣) شیان گیاندارن [رێوی، بزن، مامر= مریشك]و (١) شیان رووەکەو تاکێکیشیان بێ‌گیانە. بەپێ‌ی زنجیرەی ناوهاتنیان لە دروست بوونی هەرەمی بنیاتەکەی هەست دەکەین یەکەمیان ٩ جار، دووەمیان (٨) جارو سێ‌یەمیان (٧)و چوارەمیان (٦)، پێنجـەمیان (٥)، شەشەمیان (٤)، حەوتەمیان (٣)، هەشتەمیان (٢)و نۆیەمیان (١) جار بەشداری‌دەکەن.

هەرەمی بنیـاتی چیرۆکـەکـە سەرەوبــن دروست دەبێت واتــە: لووتکـەی لە ژێـرەوەو بنکەی لە سەرەوە، بەڵام دووای تەوابوونی هەڵی دەگـێرینـەوە، بە شێوەیەکی ئاسایی نەخشەکەی دەکەین هەروەك لەم نموونەیەدا دەردەکەوێ:

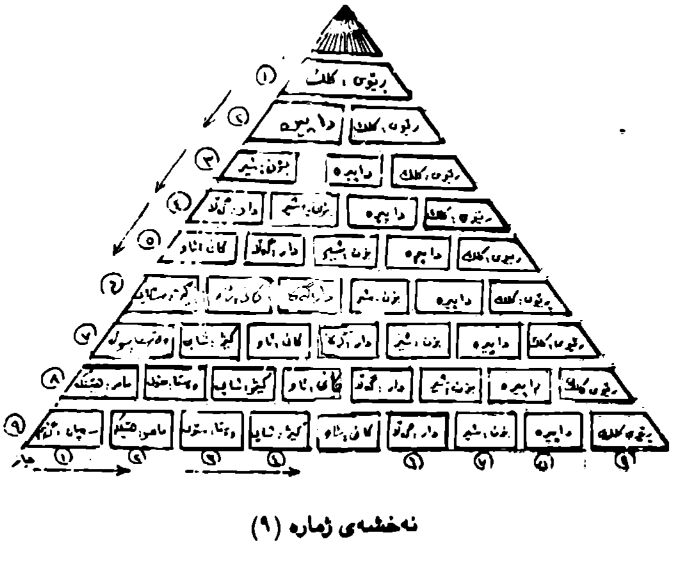

نەخشەی ژمارە (٩)

«چیرۆکی هەرەمی‌ی [بزن شیردا لۆ داپیردا]»

کاتێـك پتـر لەنەخشەی ئەم چیرۆکە هەرەمی‌یە هەڵوەشاوەیە ورد دەبینەوە، هەست دەکەین لەگەڵ هەر کەسێکیان دا ناوی ئەندامێك یان شتێکی پەیوەندیداریان دێت و بەم جۆرەی خوارەوە هەر جووتەشیان ژمارەی زنجیرەو بەشداربوونیان بەم چەشنەیە:-

کەس و ئەندام و کەل و پەلی	ژمارەی زنجیرەیی	جاری بەشداربوون	سەرەنجام
١. رێوی‌و کلکەکەی	+ ١	= ٩	١٠
٢. پیرەژن	+ ٢	= ٨	١٠
٣. بزن و شیرەکەی	+ ٣	= ٧	١٠
٤. دار: گەڵا	+ ٤	= ٦	١٠
٥. کانی: ئاو	+ ٥	= ٥	١٠
٦. کیژ: شایی	+ ٦	= ٤	١٠
٧. وەستا: سۆل	+ ٧	= ٣	١٠
٨. مامر: مریشك	+ ٨	= ٢	١٠
٩. سەپان: گەنم	+ ٩	= ١	١٠

هەر لەبەر ئەوەش بوو کە ئەم جۆرەمان ناونا چیرۆکی هەرەمی‌ی ئاوێتەو هەر بەو پێ‌یەش نەخشەکەیمان بۆ کێشا.

ئێمــە ئەگـەر لە بارەی دەوری پەروەردەو فێرکـردنی منـدالانیشەوە لێ‌ی بکۆڵینەوە، دەبینین ئەم هەموو دووبارەکردنەوەو پێداهاتنەوەیە سوودێکی زۆریان هەیــە بۆ فێرکردنی منداڵان و، گەلێ زانیاریی گرنگ و بە کەڵك پێشکەشی منداڵی تەمەن نێوانی چوار ساڵ و حەوت ساڵ و بگرە پتریش دەکات، چونکە ئەو منداڵەی گوێ‌ی لەم چیرۆکە دەبێت فێری ئەوە دەبێ کە رێوی زیان بەخشەو بە دزی دێتە ماڵی هەندێ کەس بەتایبەتی لە گوندان و خۆراکی خەلکەکە دەخوات و کلکیشی هەیەو ئەگەر ئەو کلکەی برا عەیبدار دەبێ‌و هەروەها منداڵ فێری ئەوە دەبێ کە بزن شیردەرەو شیرەکەی دەکرێ بەماست و دار گەڵای هەیەو گەڵاوەرێنەو بزن

گیـاو گژێ و گەڵا دەخوات و کانی ئاوی لێ هەڵدەقوڵێو هەندێ جاریش ووشك دەبێو، کیـژ شایی لە سەر کانیو کانیـاوان دەکەن و سوێل لەپێدەکەن وبەبێ خاوسی شایی ناکەن و سوێلیش وەستای خۆی هەیە بیدروێو بەبێ هەق دەست کارناکات و مریشك هیلکەدەکات بەڵام پێویستی بەدان هەیە تاکو هێلکە بکات و سەپانیش گەنم دەکوتیو بە بەر بای دەدات تاکو کاو دانەکەی لەیەکتری جودابینەوە.

ئەم چیرۆکـە لە بارەی ناوەرۆکـەوە گەلێـك سادەیـەو دەگـەڕێتـەوە بۆ سەردەمێکی زووی ژیانی نەتەوەی کورد کە مەڕداریو کشتوکاڵی زانیوەو جارێ پشـەسـازییەکی وای نەبووە، مەگەر سوێڵدرووەتی بە پیشەسازیی سەرەتایی دابنێـین کەچی لە نمـوونـەی (أ)دا پتـر پیشـەسازیی پێوەدیارە چونکە ناوی ئاسنگەرو کوورەکەیو کێردی تێداهاتووە.

؛خوێنەری بەڕێز، ئەمەبوو لێکۆڵینەوەیەکی خێرا لەسەر چیرۆکی گیانداران لە ئەدەبی فۆلکلۆریی‌ی کوردیو بنیـاتەکانیو ئێمە تاکو ئێستاکە گەلێك جار لە سەرچـاوەی هەمـە جۆری زانستی فۆلکلۆردا چاومـان بە ناونیشـانی باسێکی کورتیلەی ئەم جۆرە چیرۆکانە کەوتووە، بەڵام تاکو ئەمرۆ کەسێکمان لە نووسەرانی کورد نەبینیوە، شتێکی وای لەسەر ئەم دیاردەیەی دروست بوونی بنیاتی چیرۆکی گیانداران نووسی بێ، بەتایبەتی چیرۆکی هەرەمیو پەیژەییو زنجیرەییو تەریبی، بۆیــە من لێرەدا ئەم تاقیکـردنـەوەیـەم کردو دەشـزانم تەنیـا هەوڵدانێکـە بۆ لێکۆڵینەوەی فراوانترو بە پێزتر لە بواری ئەدەبی فۆلکلۆریی‌ی کوردیدا.

پەراوێزو سەرچاوە :

١. کاظم سعـدالدین ـ الحکـایة الشعبیة العراقیة ـ دراسة ونصوص ـ بغداد ١٩٧٩، ص ٤٧

٢. یوری سوکـولوف ـ الفـولکلۆر قضـایـاه وتأریخه ـ ترجمة حلمی شعراوي وعبدالحمید حواش ص ٢٧

٣. هەمان سەرچاوە، ل ٢٧ ، [القاهره ١٩٧١]

٤. الفولکلور ـ دراسة في الانثربولوجیة الثقافیة ـ ط ١ القاهرة ١٩٧٥، ص ٥٢٤

٥. د. عبدالحمید یونس ـ الحکایة الشعبیة ـ بغداد، ص ١٠

٦. هەمان سەرچاوە ، ل: ١١

٧. کاظم سعدالدین ـ الحکایة الشعبیة، دراسة ونصوص ـ بغداد ١٩٧٩، ص ٩

٨. عبدالحمید یونس ـ الحکایة الشعبیة ـ بغداد ص ١٥

٩. غازی العنتیل ـ الفولکلور ماهو ـ القاهرة ١٩٦٤، ص ١٧٦

١٠. د. عیزەدین مستەفا رەسووڵ ـ لیکۆڵینەوە لە ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی چ ٢ سلێمانی ١٩٧٩، ل: ٢٦

١١. الکزاندر هجرتی کراب ـ علم الفولکلور ـ القاهرة ١٩٦٧، ص ١١٥، ترجمة: رشدي صالح.

١٢. د. عیزەدین مستەفا رەسوول ـ لێکۆلینەوە لە ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی چ ٢، ل ٢٦،٢٥

١٣. کاظم سعدالدین ـ الحکایة الشعبیة، دراسةو نصوص، ص ٢٩

١٤. هەمان سەرچاوە، ل: ٣٣

١٥. بڕوانە ـ سەرنجێك لە دەروازەی فۆلکلۆری کوردی ـ نەقابەی مامۆستایان ـ لقی هەولێر، ل: ١٧

١٦. بڕوانە ـ عومەر ئیبراهیم عەزیز ـ ڕێوی گەرمیان و کویستان ـ بەغدا ١٩٨٤، ل ٤٥ ـ ٥٢

١٧. بڕوانە ـ تیتیلەوە ـ بیبیلە ـ عومەر ئیبراهیم عەزیز ـ بەغدا، ١٩٨٠، ل: ٣٤ ـ ٣٧

١٨. بڕوانە ـ جارێکیان ـ دەزگای رۆشنبیرییو بڵاوکردنەوەی کوردی ـ بەغدا، ل ١٢ ـ ١٥

١٩. بڕوانە ـ سەرنجێك لە دەروازەی فۆلکلۆری کوردی ـ ل: ٨

٢٠. سەردۆڵ : کەوڵی نان کردن

٢١. بڕوانە ـ أحمد أبو زید وآخرون ـ دراسات في الفولکلۆر ـ القاهرة ط ١

٢٢. بڕوانە ـ عومەر ئیبراهیم عەزیز ـ ڕێوی گەرمیان و کوێستان ـ بەغدا ١٩٨٤، ل ١١ ـ ١٢

٢٣. بڕوانە ـ عبدالرحمن نەقشبەندی ـ هەبوو... نەبوو ـ بەغدا ١٩٨٠، ل ٢١ ـ ٣٦

٢٤. بڕوانە ـ عومەر ئیبراهیم عەزیز ـ ڕێوی گەرمیان و کوێستان، ل ٩ ـ ٢١

٢٥. مەبەستی لە گوندیل : مشکەکەیە، لەبەر بچووکیو خۆشەویستی مریشکەکە وای پێگوتووە.

٢٦. بڕوانـە ـ کۆمەڵە چیرۆکی فۆلکلۆری کوردی [هەبوو... نەبوو] عبدالرحمن نەقشبەندی (ل ٢٥ ـ ٣٦)

٢٧. ئەم دەقـەم لە چلەکـانـەوە لە کتێبی خوێندنەوەی کوردی ـ پۆلی دووەمی سەرەتایی بەرچاو کەوتووە، کەچی لە جیاتی مانگا ئەو کاتە ووشتر بەکارهاتبوو. بەڵام ئەمرۆ لەناو خەڵکەکەدا لە کاتی گێڕانەوەدا لە جیاتی ووشتر بووە بە مانگا، ئەمەش لەبەر کەوتنە بەر کاریگەریی دەوروبەرە، چونکە کورد بە زۆریی مانگای هەیەو ووشتری نییە

٢٨. بڕوانە ـ کاظم سعدالدین ـ الحکایات الشعبیة العراقیة، دراسةو نصوص ـ بغداد ١٩٧٩، ص ٩٨

٢٩. من لەتـەمەنی منداڵیمەوە، واتە: لەناوەڕاستی سییەکانەوە بەم جۆرە دەقە گوێم لە بەندە دووبارەبووەکانی چیرۆکەکە بووەو لەبەرم کردووەو لەشاری کۆیە بەم جۆرە دەگێڕدرێتەوە.